

Jaroslav Novotný (ed.) – *Časovost a smrtelnost I. Studie k časové konstituci lidské existence*, Togga 2009, 338 s.

Autor: Mikuláš Horský

Abstract

Jaroslav Novotný (ed.): Temporality and Mortality I. Essays on Temporal Constitution of Human Existence. – This monograph comprises essays, which treat fundamental phenomena such as time existence, temporality, mortality and other related phenomena. They present different aspects of fundamental constitution of phenomena in question and their position in forming understanding of what does it mean “to be a human being”. The book offers creative theory formation together with interpretations of selected conceptions already established (e.g. Aristotle’s, Hume’s, Kant’s, Heidegger’s).

Keywords: time, temporality, mortality, phenomenology, historicity, corporeality**Klíčová slova:** čas, časovost, smrtelnost, fenomenologie, dějinnost, tělesnost

Otázka člověka a jemu vyměřeného času pobytu na tomto světě stojí v zájmu lidského rozjímání od nepaměti. Všude tam, kde se lidská paměť historie vynořuje, nalzáme již přítomné doklady o eschatologických úvahách: ve všech známých kulturních artefaktech minulosti – od hlubokého poselství *Eposu o Gilgamešovi*, přes židovské texty a konečně až ke všem možným rituálům přírodních národů vztahujícím se k *illo tempore*. Pomineme-li časové úvahy sv. Augustina i filosofii Henri Bergsona, je to až dvacáté století, ve kterém se čas a v něm se odehrávající lidská existence stal naplno základním pojmem fenomenologické filosofie. Vlivem nejen jejím, ale výrazně také vlivem moderní fyziky tento pojem prošel velmi zajímavým vývojem. Vědecký pokrok a technika, založené právě na poznacích moderních přírodních věd, pak zpětně definují životní podmínky, ve kterých dnešní člověk žije, a ovlivňují i jeho vztah k času, život v něm i zacházení s ním.

A právě kolem fenoménu časovosti lidské existence se soustřeďují texty obsažené v kolektivní publikaci *Časovost a smrtelnost I.* s podtitulem *Studie k časové konstituci lidské existence*. Tato publikace vznikla z převážné části v rámci grantového projektu „Filosofické předpoklady antropologického významu času“, který je řešen na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Jednotlivé studie se snaží různým způsobem zodpovědět otázku, co to vlastně obnáší „být člověkem“; některé práce rozvíjejí již existující přístupy a analýzy, jiné interpretují vybrané problémy některých tradičních koncepcí problematiky času. Z tohoto důvodu nehledejme v knize jakýkoli ucelený pohled na historii tradičních pojetí času, ani popis a rozbor jednotlivých koncepcí času různých filosofů.

Celá publikace je rozdělena do čtyř tematických částí, které pak obsahují jednotlivé autorské texty. Část první nese název „Časovost a smrtelnost na cestách Heideggerova myšlení“ a prvním textem je „Ekstaticko-horizontální časovost lidské existence“, jehož autorem je právě editor této kolektivní publikace Jaroslav Novotný. V této studii Novotný

sleduje časovost lidské existence jako vytrženost, tak jak ji Heidegger pojímal ve svém nejznámějším díle *Bytí a čas* (1927). Na tuto studii navazuje Marie Pětová textem „*Ereignis* a problém konstituce časových ekstází“, v němž se snaží zachytit velký posun, ke kterému došlo v Heideggerově chápání a pojetí lidské časovosti.

Autorka pracuje zejména s textem přednášky *Zeit und Sein* (1962), který dosud nevyšel v češtině a který je pro chápání Heideggerovy filosofie po tzv. „obratu“ nezbytný. Již samotný název této přednášky, jenž je vlastně inverzí původního názvu *Sein und Zeit*, naznačuje Heideggerovu snahu postavit tyto dva texty kontrastně proti sobě. Poslední studií tohoto oddílu je pak text Ladislava Benyovského „Dvojí myšlení proudu a básnický čas“. V ní je předmětem autorova zájmu pojetí smrtelnosti v textech Martina Heideggera ze čtyřicátých let 20. století, pojetí, které opět kontrastuje s pojetím konečnosti v *Bytí a čase*.

Druhý tematický oddíl nese název „Určení lidství a časovost v dějinných proměnách“. V něm jsou do debaty o vztahu času a člověka vtaženy čtyři na první pohled velice rozmanité postavy evropské filosofické tradice: Stanislav Synek ve svém textu „Čas v kontextu Aristotelovy *Etiky Nikomachovy*“ přináší poněkud překvapivé Aristotelovo etické pojetí času, které se liší od pojetí klasického, vycházejícího ze čtvrté kapitoly jeho *Fyziky*. Zatímco v ní pojem času vychází z představy pohybu, naopak čas v pojetí etickém je určován dimenzí budoucnosti, kde má být dosaženo štěstí. Synek se snaží ukázat vztah těchto pojetí na analogickém vztahu dvou klíčových aristotelských pojmů a jejich vztahu: pojmu *kinésis* a pojmu *energeia*.

Dalším textem tohoto oddílu je příspěvek Tomáše Kuncí „Čas, jak se ukazuje lidské mysli (v *Traktátu* Davida Huma)“. V něm se autor snaží ukázat jak vliv tradičního aristotelského pojetí času ve *Fyzice* na filosofování Davida Huma, tak i podhalit složitosti v Humově tematizaci času. Pro Huma jakožto přísného empirika je zdrojem poznání pouze nepřetržitý proud zkušenostních impresí – v něm však žádnou impresi, jež by odkazovala k ideji času, nalézt nemůžeme. Naše idea času tak podle Huma musí vycházet z vlastní a nepřetržité následnosti percepce v naší mysli a odtud můžeme ideu času aplikovat i na předměty, které nepodléhají žádné empiricky zachytitelné změně.

Třetí text druhého oddílu se jmenuje „Skrytá temporalita existence v Nietzscheho *Nečasových úvahách*“ a jeho autorem je Václav Zajíc. Nietzscheho chápání času úzce souviselo s jeho pohledem na člověka a jeho vztahem k historii. Autor se zaměřuje na dva fenomény: *paměť* a *zapomínání*. První z nich má velice blízko k Nietzscheově vůli k moci, druhý je pak ideovým předchůdcem věčného návratu téhož. Čtvrtou studií je „Analýza temporality stroje u R. M. Rilkeho a K. Marxe“ od Aleše Nováka. V ní se Novák snaží uchopit Rilkeho fenomén „mizení“ věcí vlivem nadvlády stroje, jenž je velice blízký Marxovu přístupu ke stejnému problému. Konání člověka, resp. stroje je chápáno z pohledu jeho vlastní časovosti. Jinými slovy z aktu, z činnosti se stává předmět, produkt a čas produkce se postupně stává z původního strukturovaného času, jehož jednotlivé části mají pro člověka odlišnou kvalitu a charakter (stav bdění a spánku, čas posvátný a profánní atd.), nepřetržitou pracovní dobou. V ní plně nachází své naplnění v předešlé kapitole rozebíraný Nietzscheho profétský věčný návrat téhož.

Třetí oddíl „Věčnost, dějinnost a událost“ obsahuje dva texty jednoho autora, Richarda Ziky. První text se obrací ke dvěma krátkým a ne příliš známým textům Immanuela Kanta

a jmenuje se „Věčnost a dějinnost – dvě dimenze lidské subjektivity v Kantově kritické filosofii“. Autor v něm hledá původní vnitřní jednotu dvou teoretických kritických tradic, za které Kantovi evropská kulturní tradice vděčí, a sice jeho „ontologie přítomnosti“ a „analytické metody zkoumání pravdy“. Zika se opírá o článek Michela Foucaulta *Co je to osvícenství*, v němž Foucault upozorňuje na Kantovo chápání přítomnosti a zamýšlí se nad Kantovým pojetím tohoto pojmu. Ve svém druhém textu „Událost jako saturovaný fenomén v *Étant donné* J.-L. Mariona“ si Zika všímá podobností, ale i odlišností Marionova přístupu s vypracováním stejné problematiky jiným francouzským fenomenologem Mauricem Merleau-Pontym.

A konečně závěrečný čtvrtý oddíl nese název „Časovost, konečnost a tělesnost“. I v něm najdeme dva texty jedné autorky Taťány Petříčkové. Její texty se zaměřují na dva významné francouzské filosofy 20. století, Jean-Paula Sartra a již zmíněného Maurice Merleau-Pontyho. Svým prvním příspěvkem „Časovost a konečnost v *Bytí a nicotě* J.-P. Sartra“ se snaží čtenářům přiblížit Sartrovu koncepci časovosti, navazující na Heideggerovo *Bytí a čas*. Od jiných fenomenologických interpretací Heideggera se podle autorky Sartre odlišuje existenciálním chápáním bytí pro sebe (tj. lidské existence) a bytí v sobě (tj. věci) a rovněž na rozdíl od Heideggera akcentujícího v lidském vnímání času dimenzi budoucnosti Sartre nepřiznává žádné z dimenzí času ontologickou přednost, i když často klade důraz na přítomnost jakožto „trhlinu bytí“ v celkové časovosti.

Ve svém druhém textu „*Neosobní časovost a habituální dimenze tělesnosti* u M. Merleau-Pontyho“ Petříčková poukazuje na jeden pojem Merleau-Pontyho filosofie, a sice na z fenomenality lidské tělesnosti pocházející neosobní čas těla. Ten je základem pro *neosobní* modus časovosti, jenž je pozadím, na kterém se fenomenalizuje náš tok cogitationes, a který vychází z vnímání a chápání našeho personálního těla. Autorka sleduje Merleau-Pontyho výklad odvíjející se od lékařského fenoménu tzv. fantómu. Přístup k němu je podle tohoto francouzského fenomenologa možný pouze z perspektivy našeho vztahu ke světu a z našeho bytí ve světě, čímž se vymezuje vůči teoretickému vysvětlení vyvstávání fantómové bolesti, o které se pokusil v rámci rozdílu *res extensa* a *res cogitans* René Descartes.

Četba sborníku čtenářům může nabídnout náhled na hloubku, kterou nám naše západní metafyzika nabízí v oblasti představy času. Tento základ chápání i přes historické překonání náboženství představuje právě kvůli tématu naší smrtelnosti i pro moderního člověka určující horizont jeho jednání, i když často neuvědoměle. Právě proto se může četba takovýchto na první pohled abstraktních a odtazitých textů změnit v rozumějící cestu životem vzhůru. Na druhou stranu zůstává otázkou, do jaké míry mohou sekundární texty pronikat k tomu podstatnému, co se nám velké filosofické mysli snažily sdělit svými texty. Obzvláště u Heideggera, který projevoval velký zájem o hermeneutiku, je dosti nejasná možnost slovně zachycovat myšlenky zjednávací nám přístup k Bytí, když navíc víme, že k mnohým by i sám Heidegger raději přistupoval s rozumějícím mlčením. Diference, která existuje na úrovni slov, se na textových úrovních vyšších vytrácí. Kromě vhodných a hodnotných německých citací a některých zajímavých návrhů oblastí dalšího zkoumání může tento sborník pro někoho představovat pouze naplnění požadavků grantového řízení.

SEZNAM LITERATURY

NOVOTNÝ, Jaroslav. *Časovost a smrtelnost I. Studie k časové konstituci lidské existence*. Praha: Togga, 2009. ISBN 978-80-87258-26-2.

(*PhDr. Mikuláš Horský* je doktorandem na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF v Praze a editor e-journalu *PAIDEIA*, zabývá se fenomenologií vnitřního časového vnímání a výzkumem spánku.)